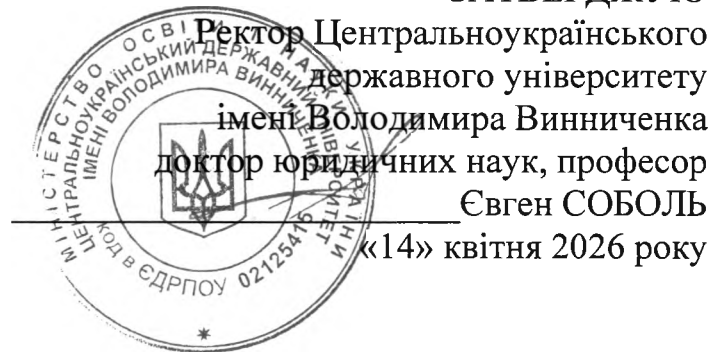

ЗАТВЕРДЖУЮ

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на тему «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» здобувача ступеня доктора філософії
Неборак Катерини Олександрівни
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Витяг з протоколу фахового семінару кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка від 14 квітня 2026 року

ПРИСУТНІ: 7 із 7 науково-педагогічних працівників кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка:

- Філоненко Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітніх наук.
- Окольніча Тетяна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук.
- Савченко Наталія Сергіївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук.
- Дубінка Микола Михайлович, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук.
- Бабенко Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук.
- Ляшенко Ростислав Олександрович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук.
- Черненко Олександр Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук.
- Неборак Катерина Олександрівна, ст. викладач кафедри освітніх наук.

З присутніх науково-педагогічних працівників кафедри освітніх наук 4 доктори наук та 3 кандидати наук – фахівці за профілем представленої дисертації.

Голова засідання – Савченко Наталія Сергіївна, професор кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор.

СЛУХАЛИ: Доповідь Неборак Катерини Олександрівни «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі

закладу вищої освіти», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Науковий керівник – Філоненко Оксана Володимирівна, завідувач кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор.

Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 року).

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, зазначила, що сучасні соціокультурні трансформації, інтеграційні процеси в європейському освітньому просторі та реформування національної системи освіти зумовлюють підвищення вимог до професійної підготовки педагогів, здатних здійснювати освітню діяльність на засадах гуманізму, моральної відповідальності, професійної етики та ціннісного підходу. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів історії, оскільки саме їхня діяльність спрямована на формування історичної свідомості, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції здобувачів освіти.

Водночас, як показує досвід, важливу роль у формуванні морально-етичних цінностей молоді відіграє сучасна школа, оскільки саме через освітню діяльність учителя реалізуються ключові напрями державної політики у сфері виховання духовно зрілої, соціально відповідальної та громадянсько свідомої особистості. Державні освітні пріоритети передбачають створення в закладах загальної середньої освіти сприятливого морально-етичного середовища, яке забезпечує формування у здобувачів освіти системи ціннісних орієнтацій, норм поведінки та відповідального ставлення до суспільства. У навчальних програмах і стандартах освіти наголошується на необхідності виховання особистості, здатної до морального вибору, дотримання етичних норм, поваги до людської гідності та демократичних цінностей, що зумовлює підвищені вимоги до професійної й морально-етичної культури педагога. Разом із тим ефективність морально-етичного виховання учнів значною мірою залежить не лише від організаційних умов освітнього процесу, а й від особистісного прикладу вчителя, його здатності інтегрувати морально-етичний зміст у навчальні дисципліни та виховну діяльність. Особливої значущості в цьому контексті набуває діяльність учителя історії, який виконує функцію транслятора історичної пам'яті, національних і загальнолюдських цінностей, формує у здобувачів освіти моральні орієнтири, критичне мислення та відповідальне ставлення до суспільних процесів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування, розроблення та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням таких завдань дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження.

2. З'ясувати стан професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів.

3. Виокремити структуру, критерії, показники та рівні сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

5. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Об'єктом дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів історії в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Узагальнимо основні результати дослідження відповідно до логіки поставлених завдань.

Відповідно до першого завдання здійснено теоретичний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, що дало змогу уточнити зміст ключових понять: «культура», «професійна культура», «професійнопедагогічна культура», «моральноетична культура», «моральноетична культура майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти». Показано їх ієрархічну взаємопов'язаність: від культури як багатовимірного соціокультурного феномена, що визначає спосіб буття людини та суспільства, до професійнопедагогічної та моральноетичної культури як інтегральних особистіснопрофесійних характеристик педагога. На основі узагальнення наукових підходів уточнено сутність поняття «моральноетична культура майбутнього вчителя історії», яке визначено як загальну структурну сукупність моральних якостей індивіда, що виявляється в системі відносин між особистістю і суспільством та у ставленні людини до самої себе і свого внутрішнього життя, що включає в себе моральні орієнтації, уявлення, переконання про життєву мету, вольові якості та високу соціальну значущість, що мотивують дії, які справляють вплив на різні сфери соціалізації педагога та охоплюють різні об'єкти моральних відносин.

Згідно другого завдання, з'ясовано стан професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів. Виявлено суперечності між задекларованими в офіційних документах пріоритетами гуманізації освіти, утвердження моральноетичних і демократичних цінностей та фрагментарним урахуванням моральноетичного компонента в освітньому процесі закладу вищої освіти; між суспільним запитом на вчителя історії як носія національної пам'яті й моральних цінностей та фактичним рівнем розвитку його моральноетичної культури. З'ясовано, що значний виховний потенціал історичної освіти використовується не повною мірою: моральноетична проблематика найчастіше представлена окремими темами чи заходами, а не наскрізною змістовою лінією підготовки, що зумовлює розрив між теоретичними знаннями майбуиніх вчителів історії про мораль та їх здатністю застосовувати етичні норми в реальних педагогічних ситуаціях.

Відповідно до третього завдання, виокремлено структуру, критерії, показники та рівні сформованості морально-етичної культури майбутніх

учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Розкрито аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну та рефлексивно-оцінювальну складові досліджуваного феномена, які в сукупності відображають єдність ціннісних орієнтацій, етичних знань, морально значущих особистісних якостей, практичних умінь і здатності до самоаналізу та самовдосконалення майбутнього педагога. Відповідно до визначеної структури обґрунтовано критерії сформованості морально-етичної культури майбутнього вчителя історії мотиваційний, когнітивний, особистісний і рефлексивно-оцінювальний та конкретизовано їх показники, зокрема наявність гуманістичних ціннісних орієнтацій і професійно значущої мотивації, знання норм педагогічної етики та здатність до моральних суджень, сформованість морально-етичних якостей і вмінь етичної поведінки у професійній взаємодії, а також розвиненість рефлексивних умінь, здатність до самооцінки й корекції власної поведінки. На основі узагальнення наукових підходів і врахування специфіки професійної підготовки майбутніх учителів історії визначено три рівні сформованості досліджуваного феномена – низький, середній і високий, які характеризують ступінь цілісності прояву моральних цінностей, етичних знань, особистісних якостей і морально відповідальної поведінки в освітньому середовищі закладу вищої освіти та становлять діагностичну основу подальшої експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Згідно четвертого завдання теоретично обґрунтовано педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Встановлено, що сприятливе соціокультурне середовище постає як ціннісно насичений простір професійної підготовки, у межах якого забезпечується засвоєння гуманістичних норм, принципів академічної доброчесності, культури міжособистісної взаємодії, відповідальності, толерантності й поваги до людської гідності. Обґрунтовано, що використання інноваційних технологій активізує морально-рефлексивну діяльність студентів, сприяє розвитку критичного мислення, здатності до морального вибору, етичного аналізу історичних подій і професійних ситуацій, а також формує навички відповідального використання інформації та дотримання норм професійної етики. Доведено, що залучення майбутніх учителів історії до науково-дослідницької та позааудиторної діяльності розширює можливості їхнього морального самовираження, саморозвитку й професійної самореалізації, забезпечує набуття досвіду етичної поведінки, формування громадянської відповідальності, ініціативності, емпатії та готовності до морально виважених рішень у професійній діяльності.

Відповідно до п'ятого завдання експериментально перевірено ефективність педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Реалізація педагогічного експерименту підтвердила

ефективність педагогічних умов, що виявляється у статистично значущому зростанні рівнів готовності морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні довготривалого впливу визначених педагогічних умов на професійну діяльність випускників, розробленні методичного забезпечення розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії засобами цифрових та інтерактивних технологій, адаптації цих умов до підготовки майбутніх учителів інших спеціальностей, а також у здійсненні порівняльних досліджень у вітчизняному й міжнародному освітньому просторі.

По доповіді було задано 10 запитань, на які доповідачка дала вичерпні і ґрунтовні відповіді.

Запитання задавали:

Дубінка Микола Михайлович, доцент кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, праці яких вчених послужили теоретичним підґрунтям для вивчення проблеми дослідження?

Неборак К. О.: Дякую за запитання: Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці вітчизняних учених, у яких розкрито філософсько-етичні засади моральності, духовності та ціннісних орієнтацій особистості, психолого-педагогічні аспекти морального виховання й розвитку моральної свідомості, теоретичні засади педагогічної етики та професійної моралі, а також проблеми професійної підготовки майбутніх учителів і розвитку їхньої професійно-педагогічної та морально-етичної культури, зокрема Тетяни Аболіної, Віктора Андрущенка, Ігоря Бичка, Іван Беґа, Людмила Москальової, Неллі Ничкало, Людмили Хоружої, Григорій Васяновича, Валентини Гриньової, Лідія Хомич та інших науковців.

Дубінка Микола Михайлович, доцент кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, розкрийте структурні компоненти морально-етичної культури майбутнього вчителя історії?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Структура морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, охоплює чотири взаємопов'язані компоненти: аксіологічно-мотиваційний, який відображає систему гуманістичних цінностей, моральних орієнтацій, професійно значущих мотивів та етичних ідеалів; когнітивний, що передбачає знання норм педагогічної етики, моральних категорій і здатність до морального судження; особистісно-діяльнісний, який характеризує сформованість морально-етичних якостей, умінь етичної поведінки, емпатії, толерантності, відповідальності та здатності реалізовувати моральні цінності у професійній взаємодії; рефлексивно-оцінювальний, що виявляється у здатності до самоаналізу, самооцінки, осмислення власного морального досвіду та самовдосконалення, причому в сукупності ці складові забезпечують єдність ціннісних орієнтацій, етичних знань, особистісних якостей і морально відповідальної поведінки майбутнього педагога.

Савченко Наталія Сергіївна, професор кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановна Катерино Олександрівно, уточніть практичне значення одержаних результатів дослідження?

Неборак К.О.: Дякую за запитання. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні змістових, організаційно-педагогічних і процесуально-дієвих засобів розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; матеріали дисертації можуть бути використані для розширення та оновлення змісту навчальних дисциплін, зокрема «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Педагогіка (з навчальною практикою)», «Педагогіка та інклюзивна освіта», «Історія педагогіки», «Теорія та методика навчання історії», «Методика викладання історії», «Методика викладання громадянської освіти», «Шкільний курс “Громадянська освіта” та методика його навчання», «Історія української культури», «Етнологія», «Загальна етнографія» та інших, а також під час організації педагогічної практики студентів, підготовки методичних матеріалів і тренінгових занять, у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і викладачів закладів вищої освіти та в системі післядипломної педагогічної освіти з метою розвитку морально-етичної культури вчителів історії та громадянської освіти.

Савченко Наталія Сергіївна, професор кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановна Катерино Олександрівно, коротко схарактеризуйте рівні сформованості морально-етичної культури майбутнього вчителя історії?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. У дисертації виокремлено три рівні сформованості морально-етичної культури майбутнього вчителя історії: низький, який характеризується слабкою мотивацією до морального самовдосконалення, фрагментарними знаннями норм професійної етики, ситуативним проявом морально-етичних якостей і недостатньою рефлексією; середній, що виявляється в наявності інтересу до етичних питань, систематизованих знань етичних норм, здатності до морального вибору в типових педагогічних ситуаціях, але ще з труднощами у складніших випадках; високий, який засвідчує стійку мотивацію до морального самовдосконалення, глибокі й систематизовані знання професійної етики, послідовний прояв морально-етичних якостей у професійній поведінці, розвинену морально-етичну рефлексію та здатність застосовувати етичні принципи навіть у нестандартних ситуаціях.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, конкретизуйте яким чином використання ІКТ в підготовці майбутніх учителів історії сприяє розвитку морально-етичної культури.

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Використання ІКТ у підготовці майбутніх учителів історії сприяє розвитку їхньої морально-етичної культури тим, що активізує морально-рефлексивну діяльність студентів, розвиває критичне мислення, здатність до морального вибору й етичного аналізу історичних подій та професійних ситуацій, а також формує навички відповідального використання інформації й дотримання норм професійної етики. Крім того, робота з цифровими ресурсами, онлайн-архівами, мультимедійними проєктами, цифровим сторітелінгом і виховним контентом поглиблює осмислення етичних цінностей, сприяє розвитку емпатії,

толерантності, академічної доброчесності та вміння застосовувати моральні принципи у майбутній педагогічній діяльності.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, уточніть, яку роль відіграє науково-дослідницька діяльність у розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Науково-дослідницька діяльність відіграє важливу роль у розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, оскільки вона інтегрує когнітивний, ціннісний і діяльнісний компоненти професійної підготовки, розвиває моральну рефлексію, етичний самоконтроль і усвідомлення соціальної відповідальності педагога. Залучення студентів до досліджень, підготовки доповідей, статей, участі в конференціях, проєктах і вивчення морально-етичних аспектів історичних подій та педагогічної діяльності забезпечує набуття досвіду етичної поведінки, розвиває наукову толерантність, громадянську відповідальність, ініціативність, емпатію та готовність до морально виважених рішень у майбутній професійній діяльності.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, Розкрийте переваги інноваційних технологій навчання у розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Переваги інноваційних технологій навчання полягають у тому, що вони активізують морально-рефлексивну діяльність студентів, розвивають критичне мислення, здатність до морального вибору, етичного аналізу історичних подій і професійних ситуацій, а також формують навички відповідального використання інформації та дотримання норм професійної етики. Крім того, інноваційні технології розширюють можливості морального самовираження майбутніх учителів історії, сприяють розвитку емпатії, толерантності, академічної доброчесності, цифрової культури й допомагають поєднувати теоретичні знання з практикою морально відповідальної педагогічної поведінки.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, розкрийте шляхи реалізації педагогічної умови – створення позитивного соціокультурного середовища ЗВО у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історія.

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Створення позитивного соціокультурного середовища – реалізовувалася через формування гуманістичної атмосфери, розвиток студентського самоврядування, впровадження кодексів академічної доброчесності, організацію морально-орієнтованих заходів (лекції, зустрічі з експертами, волонтерство) та партнерства з громадськими організаціями.

Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерино Олександрівно, яку роль відіграє студентське самоврядування у розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Студентське самоврядування та клубна діяльність (гуртки історичного чи мистецько-культурного спрямування) передбачає створення студентського клубу вчителів історії, де обговорюються професійно-етичні проблеми, організацію студентських дискусійних клубів з морально-етичних питань, участь у студентському самоврядуванні як просторі практики морально відповідальної поведінки, створення студентських етичних комісій для розгляду проблемних ситуацій у студентському середовищі.

Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановна Катерина Олександрівна, конкретизуйте, які методи Ви використовували під час проведення дослідно-експериментальної роботи?

Неборак К. О.: Дякую за запитання. Емпіричні (педагогічний експеримент, спостереження, анкетування, тестування, бесіда, інтерв'ю, експертна оцінка, аналіз продуктів діяльності) та математично-статистичні (t-критерій Стьюдента, t-критерій Крамера-Велча, розрахунок середніх значень, стандартних відхилень та кореляційного аналізу). Оцінка проводилася за чотирма критеріями (мотиваційний, когнітивний, особистісний, рефлексивно-оцінювальний) з визначенням трьох рівнів сформованості (високий, середній, низький), а також за якісним показником успішності (Q) та шкалою ECTS.

ВИСТУПИЛИ

Науковий керівник: Філоненко Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, яка відзначила, що у процесі підготовки за освітньо-науковою програмою за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки Неборак Катерина Олександрівна повністю виконала індивідуальний навчальний план, набула належні теоретичні знання, уміння й навички, сформувала теоретичні та науково-пошукові компетентності дослідника, достатні для бачення нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності.

Актуальність виконаного дисертаційного дослідження здобувачка пояснює тим, що сучасні соціокультурні трансформації, інтеграційні процеси в європейському освітньому просторі та реформування національної системи освіти зумовлюють підвищення вимог до професійної підготовки педагогів, здатних здійснювати освітню діяльність на засадах гуманізму, моральної відповідальності, професійної етики та ціннісного підходу. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів історії, оскільки саме їхня діяльність спрямована на формування історичної свідомості, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції здобувачів освіти.

Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі автором вперше:

– цілісно досліджено й розв’язано проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; розкрито аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну, та рефлексивно-оцінювальну складові зазначеної культури; визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний та рефлексивно-оцінювальний), із відповідними показниками рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти;

– обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії, а саме: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії;

– уточнено поняття «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти»;

– удосконалено форми, методи, засоби та технології розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії;

– набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування ролі освітнього середовища закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії у контексті гуманізації, демократизації та євроінтеграційних процесів у сучасній освіті.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні змістових, організаційно-педагогічних і процесуально-дієвих засобів розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Матеріали дисертації можуть застосовувати для розширення та оновлення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Педагогіка (з навчальною практикою)», «Педагогіка та інклюзивна освіта», «Історія педагогіки», «Теорія та методика навчання історії», «Методика викладання історії», «Методика викладання громадянської освіти», «Шкільний курс "Громадянська освіта" та методика його навчання», «Історія української культури», «Етнологія», «Загальна етнографія» та ін.

Отримані результати можуть бути використані під час організації педагогічної практики студентів, підготовки методичних матеріалів, тренінгових занять, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і викладачів закладів вищої освіти. Крім того, зазначені напрацювання можуть бути інтегровані в систему післядипломної педагогічної освіти з метою розвитку морально-етичної культури учителів історії та громадянської освіти.

Структура дисертації є обґрунтованою та логічною, представлена вступом, трьома розділами, висновками до розділів, загальними висновками, списком використаних джерел, додатками, що відповідає вимогам до

дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст дисертації достатньою мірою висвітлює її ключові положення.

Слід відзначити, що на рівні дефінітивного аналізу здобувачка демонструє глибоку ерудованість та багатогранність науково-педагогічного мислення при обґрунтуванні основних понять дослідження: «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти». Показано їх ієрархічну взаємопов'язаність: від культури як багатовимірного соціокультурного феномена, що визначає спосіб буття людини та суспільства, до професійно-педагогічної та морально-етичної культури як інтегральних особистісно-професійних характеристик педагога. На основі узагальнення наукових підходів уточнено сутність поняття «морально-етична культура майбутнього вчителя історії», яке визначено як загальну структурну сукупність моральних якостей індивіда, що виявляється в системі відносин між особистістю і суспільством та у ставленні людини до самої себе і свого внутрішнього життя, що включає в себе моральні орієнтації, уявлення, переконання про життєву мету, вольові якості та високу соціальну значущість, що мотивують дії, які справляють вплив на різні сфери соціалізації педагога та охоплюють різні об'єкти моральних відносин.

Дослідницею з'ясовано стан професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів. Виявлено суперечності між задекларованими в офіційних документах пріоритетами гуманізації освіти, утвердження морально-етичних і демократичних цінностей та фрагментарним урахуванням морально-етичного компонента в освітньому процесі закладу вищої освіти; між суспільним запитом на вчителя історії як носія національної пам'яті й моральних цінностей та фактичним рівнем розвитку його морально-етичної культури. Встановлено, що значний виховний потенціал історичної освіти використовується не повною мірою: морально-етична проблематика найчастіше представлена окремими темами чи заходами, а не наскрізною змістовою лінією підготовки, що зумовлює розрив між теоретичними знаннями майбутніх учителів історії про мораль та їх здатністю застосовувати етичні норми в реальних педагогічних ситуаціях.

Дисертанткою обґрунтовано структуру, критерії, показники та рівні сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Розкрито аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну та рефлексивно-оцінювальну складові досліджуваного феномена, які в сукупності відображають єдність ціннісних орієнтацій, етичних знань, морально значущих особистісних якостей, практичних умінь і здатності до самоаналізу та самовдосконалення майбутнього педагога. Відповідно до визначеної структури обґрунтовано критерії сформованості морально-етичної культури майбутнього вчителя історії мотиваційний, когнітивний, особистісний і рефлексивно-оцінювальний та конкретизовано їх показники, зокрема наявність гуманістичних ціннісних орієнтацій і професійно значущої мотивації, знання норм педагогічної етики та здатність до моральних суджень, сформованість морально-етичних якостей і вмінь етичної поведінки у професійній взаємодії, а також розвиненість рефлексивних умінь, здатність до самооцінки й корекції власної поведінки. На

основі узагальнення наукових підходів і врахування специфіки професійної підготовки майбутніх учителів історії визначено три рівні сформованості досліджуваного феномена – низький, середній і високий, які характеризують ступінь цілісності прояву моральних цінностей, етичних знань, особистісних якостей і морально відповідальної поведінки в освітньому середовищі закладу вищої освіти та становлять діагностичну основу подальшої експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Здобувачкою ґрунтовно обґрунтовано педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Встановлено, що сприятливе соціокультурне середовище постає як ціннісно насичений простір професійної підготовки, у межах якого забезпечується засвоєння гуманістичних норм, принципів академічної доброчесності, культури міжособистісної взаємодії, відповідальності, толерантності й поваги до людської гідності. Обґрунтовано, що використання інноваційних технологій активізує морально-рефлексивну діяльність студентів, сприяє розвитку критичного мислення, здатності до морального вибору, етичного аналізу історичних подій і професійних ситуацій, а також формує навички відповідального використання інформації та дотримання норм професійної етики. Доведено, що залучення майбутніх учителів історії до науково-дослідницької та позааудиторної діяльності розширює можливості їхнього морального самовираження, саморозвитку й професійної самореалізації, забезпечує набуття досвіду етичної поведінки, формування громадянської відповідальності, ініціативності, емпатії та готовності до морально виважених рішень у професійній діяльності.

Реалізація педагогічного експерименту підтвердила ефективність педагогічних умов, що виявляється у статистично значущому зростанні рівнів готовності морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Представлення результатів наукової роботи К. О. Неборак кількість та обсяг публікацій, їх повнота щодо розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо дисертаційних праць, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії. У висновках до кожного розділу роботи наведений перелік праць дисертантки, які відображають основний зміст розділу.

Апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях переконує, що матеріали дослідження мають теоретичну значущість та практичну цінність.

Дисертація є результатом власних досліджень та самостійною працею. Усі наукові результати, викладені в роботі, отримані авторкою особисто. У дослідженні використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на джерело опублікування.

Тема дисертації повністю відповідає спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

У процесі виконання дослідження К. О. Неборак показала себе як свідомо, творча, спроможна до вирішення наукових завдань дослідниці.

Вважаю, що дисертаційне дослідження «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» виконане на належному рівні і становить цілісне, завершене наукове дослідження, у якому досягнута окреслена мета, реалізовані поставлені завдання. У цілому, робота відповідає ustalеним вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Неборак Катерина Олександрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації Неборак Катерини Олександрівни виступила **рецензент:**

Бабенко Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, яка зазначила, що ефективність морально-етичного виховання учнів значною мірою залежить від організаційних умов освітнього процесу та від особистого прикладу вчителя, його здатності інтегрувати морально-етичний зміст у навчальні дисципліни та виховну діяльність. Особливої значущості в цьому контексті набуває діяльність учителя історії, який виконує функцію транслятора історичної пам'яті, національних і загальнолюдських цінностей, формує у здобувачів освіти моральні орієнтири, критичне мислення та відповідальне ставлення до суспільних процесів. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів історії, оскільки саме їхня діяльність спрямована на формування історичної свідомості, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції здобувачів освіти.

Здобувачка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет; аргументувала використання обраних методів дослідження.

У вступі авторка переконливо обґрунтувала актуальність проблеми та науковий апарат дослідження; розкрила наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; надала інформацію щодо впровадження і апробацію результатів дослідження.

Наукова новизна дисертації є беззаперечною, оскільки автором вперше цілісно досліджено проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; розкрито складові зазначеної культури; визначено критерії із відповідними показниками рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективного розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Не викликає сумнівів і практичне значення одержаних результатів, яке полягає у визначенні змістових, організаційно-педагогічних і процесуально-

дієвих засобів розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Структура рецензованої праці відповідає меті і завданням дослідження, що зумовлює її логічну обґрунтованість і завершеність.

У першому розділі «Теоретичні засади розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії» авторкою, відповідно до визначених завдань, здійснено теоретичний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, що дало змогу уточнити зміст ключових понять; уточнено сутність поняття «морально-етична культура майбутнього вчителя історії».

Автором здійснено вивчення стану професійної підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів. Виявлено суперечності між задекларованими в офіційних документах пріоритетами гуманізації освіти, утвердження морально-етичних і демократичних цінностей та фрагментарним урахуванням морально-етичного компонента в освітньому процесі закладу вищої освіти; між суспільним запитом на вчителя історії як носія національної пам'яті й моральних цінностей та фактичним рівнем розвитку його морально-етичної культури; з'ясовано, що виховний потенціал історичної освіти використовується не повною мірою.

Заслуговує на увагу виокремлена структура, критерії, показники та рівні сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

У другому розділі «Педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі» Неборак К.О. теоретично обґрунтувала педагогічні умови розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти: створення позитивного соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії.

Третій розділ присвячений експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Реалізація педагогічного експерименту підтвердила ефективність педагогічних умов, що виявляється у статистично значущому зростанні рівнів готовності морально-етичної культури майбутніх учителів історії.

Результати дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Мелітопольського державного педагогічного університету.

Необхідно наголосити, що основні положення і висновки роботи знайшли належну апробацію у наукових працях. Основні положення і результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях різного рівня, за результатами яких опубліковано 6 тез. Основні результати дисертації розкрито у 5 наукових працях, із них 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому виданні, що входить до бази Web of Science.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. У роботі дотриманні принципи академічної доброчесності.

Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача. Виходячи із зазначеного, є підстави вважати дисертаційну роботу Неборак К. О. дослідженням, що має теоретичну і практичну значущість та свідчить про вміння автора виявляти й ґрунтовно досліджувати актуальні проблеми розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії у процесі професійної освіти.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення представленого дисертаційного дослідження, висловимо деякі зауваження та побажання:

1. У п.п. 1.1. «Характеристика понятійно-категоріального апарату дослідження» автор занадто детально аналізує поняття «культура» в широкому значенні, натомість поняття «розвиток морально-етичної культури майбутніх вчителів» залишається поза увагою.

2. Назва пункту 1.2. «Проблема підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів» ширша ніж його зміст, адже у цьому пункті автор переважно аналізує освітні програми на предмет розвитку морально-етичної культури майбутніх вчителів, а не весь процес професійної підготовки. Доречніше його назвати, наприклад, «Практика розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів».

3. Аналізуючи стан професійної підготовки майбутніх учителів історії у пункті 1.2. «Проблема підготовки майбутніх учителів історії в умовах сучасних освітніх викликів» необхідно окрім позитивних моментів виокремити і слабкі сторони, проблеми розвитку морально-етичної культури майбутніх вчителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор Неборак Катерина Олександрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації також **виступили:**

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук Окольніча Т. В. зазначила, що дисертаційна робота Неборак Катерини Олександрівни на тему «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» присвячена актуальній проблемі сучасної педагогічної науки та практики. Доповідач наголосила, що обрана тема має виразну суспільну значущість, оскільки в умовах сучасних освітніх трансформацій особливої ваги набуває підготовка

педагога, здатного поєднувати професійну компетентність із високим рівнем моральної відповідальності, педагогічної культури та громадянської зрілості. Дисертація вирізняється чіткістю наукового задуму, логічною послідовністю викладу, належним рівнем теоретичного узагальнення та переконливою організацією дослідно-експериментальної роботи.

Підкреслила, що важливою перевагою роботи є ґрунтовне опрацювання поняттєво-категоріального апарату дослідження, завдяки чому автору вдалося уточнити зміст ключових понять і розкрити сутність морально-етичної культури майбутнього вчителя історії як інтегрального особистісно-професійного утворення. Відзначила, що структура дисертації є внутрішньо виваженою, а всі її розділи підпорядковані реалізації поставленої мети та розв'язанню визначених дослідницьких завдань. Окремо було наголошено, що теоретичні положення роботи не мають абстрактного характеру, а органічно пов'язані з практикою професійної підготовки майбутніх учителів історії.

Безперечну наукову новизну дисертації становить те, що в ній уперше комплексно досліджено проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти та запропоновано науково обґрунтовані шляхи її розв'язання. Вагомим здобутком автора є визначення структурних компонентів досліджуваного феномену, обґрунтування критеріїв, показників і рівнів його сформованості, а також експериментальне підтвердження ефективності запропонованих педагогічних умов. Дисертаційна робота загалом становить завершене, самостійно виконане та цілісне наукове дослідження, яке відповідає встановленим вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, і може бути рекомендоване до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді

Доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Дубінка М. М. акцентував увагу на високому рівні методологічної організації дослідження. Неборак Катерина Олександрівна коректно визначила мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, а також забезпечено чіткий взаємозв'язок між теоретичними положеннями, експериментальною частиною та підсумковими висновками. Саме така логіка побудови дисертації засвідчує належний рівень наукової культури дисертанта та посилює довіру до одержаних результатів.

Цінність роботи полягає в її концептуальній завершеності, оскільки дослідження не обмежується описом окремих аспектів проблеми, а пропонує цілісне бачення розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Відзначив, що автор не лише окреслила структуру цього феномену, а й надала змістову характеристику його складникам, що створило необхідне підґрунтя для подальшої діагностики та оцінювання результативності педагогічного впливу. Окремо доповідач звернув увагу на те, що розроблений критеріально-діагностичний апарат забезпечив належну доказовість експериментальної частини дослідження.

Наукову вагомість дисертації, підсилює також удосконалення форм, методів, засобів і технологій розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. Зауважив, що практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в оновленні змісту дисциплін

педагогічного та історичного спрямування, у методичному забезпеченні педагогічної практики, а також у системі післядипломної педагогічної освіти. Це свідчить про прикладний потенціал дисертаційного дослідження та його реальну корисність для вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів історії. Подана дисертація за змістом, рівнем наукового опрацювання проблеми та обґрунтованістю висновків відповідає встановленим вимогам до дисертаційних праць за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, тому може бути представлена до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук Савченко Н. С. зосередила увагу на специфіці професійної підготовки майбутнього вчителя історії як фахівця, покликаного формувати історичну свідомість, громадянську позицію та ціннісні орієнтації молодого покоління. Підкреслила, що вчитель історії працює не лише зі знанням про минуле, а й із питаннями історичної пам'яті, національної ідентичності, людської гідності, моральної оцінки суспільних процесів і відповідального ставлення до фактів та їх інтерпретації. Саме тому, на її думку, розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії є не периферійним, а базовим напрямом їхнього професійного становлення.

Дисертація переконливо розкриває необхідність поєднання у структурі професійної підготовки майбутніх учителів історії фахової, громадянської, культурної та морально-етичної складових. На її переконання, Катерина Олександрівні вдалося показати, що морально-етична культура майбутнього педагога виявляється не лише у сфері переконань і цінностей, а й у щоденній педагогічній поведінці, ставленні до інших, здатності до рефлексії, самоконтролю та відповідального вибору. Вона зауважила, що саме ця багатовимірність досліджуваного феномену робить роботу концептуально глибокою та педагогічно переконливою.

Результати дослідження мають помітний потенціал для вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів історії у закладах вищої освіти. Окреслені в дисертації положення можуть бути продуктивно використані в навчальних курсах, пов'язаних із педагогікою, методикою навчання історії, громадянською освітою, історією української культури та іншими дисциплінами гуманітарно-педагогічного циклу. Робота має не лише наукове, а й виразне культурно-освітнє значення, оскільки сприяє формуванню вчителя як носія гуманістичних і демократичних цінностей. За змістом, рівнем наукового опрацювання проблеми та обґрунтованістю висновків дисертація відповідає вимогам до праць такого рівня і може бути подана до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Ляшенко Р. О. відзначив, що одним із найбільш переконливих положень дисертації є обґрунтування ролі освітнього середовища закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії. В роботі освітнє середовище розкрито не лише як організаційний простір навчання, а як ціннісно насичену систему взаємин, норм, установок, форм комунікації та спільної діяльності, які безпосередньо впливають на професійне та особистісне становлення здобувача освіти. Такий підхід істотно

поглиблює теоретичний зміст дисертації та надає їй сучасного концептуального звучання.

Наголосив, що Неборак Катерина Олександрівна переконливо показала значення освітнього середовища для формування норм педагогічної етики, академічної доброчесності, відповідальності, толерантності та культури міжособистісної взаємодії. Саме через характер комунікації, атмосферу взаємоповаги, залучення студентів до різних видів навчальної, наукової та позааудиторної діяльності забезпечується реальний розвиток морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. Дисертація має особливу цінність саме тому, що розглядає професійну підготовку не вузько предметно, а в широкому контексті ціннісного і культурного становлення особистості педагога.

Обґрунтовані у дослідженні педагогічні умови мають системний характер і можуть бути використані як теоретична основа для подальшого вдосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти. Практична спрямованість дисертації поєднана з належним рівнем теоретичного узагальнення, а це є важливою ознакою науково зрілої праці. У цілому робота переконливо доводить, що якісне освітнє середовище є не тлом, а активним ресурсом морально-етичного становлення майбутнього вчителя історії. Дисертація є самостійно виконаною і цілісною науковою працею, у якій розв'язано важливе наукове завдання, тому може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, у разовій спеціалізованій вченій раді

Доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент Черненко О. В. наголосив на виразному виховному, ціннісному та гуманістичному потенціалі дисертаційного дослідження. Особливість роботи полягає в тому, що вона орієнтує професійну підготовку майбутнього вчителя історії не лише на набуття знань і методичних умінь, а й на формування внутрішньої готовності до морального вибору, відповідального ставлення до людини, історичної правди, людської гідності та громадянських цінностей, саме це надає дисертації особливої ваги в умовах сучасної вищої педагогічної освіти.

Дослідження має важливий виховний сенс, оскільки в ньому морально-етична культура майбутнього вчителя історії постає як основа його професійної поведінки, стилю педагогічної взаємодії, ставлення до здобувачів освіти та готовності бути моральним орієнтиром для учнівської молоді. Така постановка проблеми є особливо цінною в сучасних умовах, коли педагог має бути не лише носієм знань, а й особистістю, здатною формувати атмосферу довіри, взаємоповаги й етичної відповідальності в освітньому процесі. Зауважив, що ця особливість роботи значно розширює її вплив за межі суто методичного рівня.

Результати дослідження можуть бути корисними не тільки для системи підготовки майбутніх учителів історії, а й для ширшого кола педагогічних спеціальностей, оскільки порушують універсальні питання морального розвитку особистості майбутнього педагога в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Саме така гуманістична спрямованість, поєднана з належним рівнем наукової обґрунтованості, робить дисертацію актуальною, сучасною та перспективною в науково-педагогічному відношенні. Рівень виконання дисертації, наукова обґрунтованість її положень і значущість одержаних

результатів дають підстави для висновку про можливість її рекомендації до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Заслухавши і обговоривши доповідь Неборак Катерини Олександрівни, а також за результатами попередньої експертизи представленої дисертації на засіданні кафедри освітніх наук, прийнято висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації на тему «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» здобувачки ступеня доктора філософії Неборак Катерини Олександрівни за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Головуючий на засіданні:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

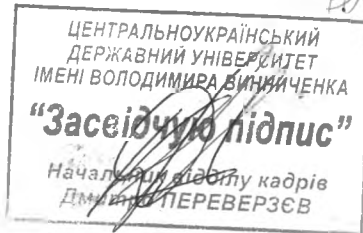
Наталія САВЧЕНКО

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Тетяна БАБЕНКО

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації на тему
«Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому
середовищі закладу вищої освіти»
здобувача ступеня доктора філософії
Неборак Катерини Олександрівни
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми. Сучасні соціокультурні трансформації, інтеграційні процеси в європейському освітньому просторі та реформування національної системи освіти зумовлюють підвищення вимог до професійної підготовки педагогів, здатних здійснювати освітню діяльність на засадах гуманізму, моральної відповідальності, професійної етики та ціннісного підходу. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів історії, оскільки саме їхня діяльність спрямована на формування історичної свідомості, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції здобувачів освіти.

Актуальність дослідження на державному рівні зумовлена положеннями Закону України «Про освіту» (2017) та Закону України «Про вищу освіту» (2014), у яких визначено пріоритети формування духовно-моральних цінностей, громадянської відповідальності, академічної доброчесності та професійної етики майбутніх фахівців. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні та концептуальних засад Нової української школи, освіта орієнтується на гуманізацію освітнього процесу, виховання особистості на засадах демократичних, морально-етичних і національних цінностей. Усі нормативні документи активізують потребу в цілеспрямованій підготовці майбутніх учителів історії як носіїв національних і морально-етичних цінностей, здатних реалізовувати освітню діяльність на засадах відповідальності, доброчесності та громадянської свідомості.

Важливу роль у формуванні морально-етичних цінностей молоді відіграє сучасна школа, оскільки саме через освітню діяльність учителя реалізуються ключові напрями державної політики у сфері виховання духовно зрілої, соціально відповідальної та громадянсько свідомої особистості. Державні освітні пріоритети передбачають створення в закладах загальної середньої освіти сприятливого морально-етичного середовища, яке забезпечує формування у здобувачів освіти системи ціннісних орієнтацій, норм поведінки та відповідального ставлення до суспільства. У навчальних програмах і стандартах освіти наголошується на необхідності виховання особистості, здатної до морального вибору, дотримання етичних норм, поваги до людської гідності та демократичних цінностей, що зумовлює підвищені вимоги до професійної й морально-етичної культури педагога. Разом із тим ефективність морально-етичного виховання учнів значною мірою залежить не лише від організаційних умов освітнього процесу, а й від особистісного прикладу вчителя, його здатності інтегрувати морально-етичний зміст у навчальні дисципліни та виховну діяльність. Особливої значущості в цьому контексті набуває діяльність учителя історії, який виконує функцію транслятора історичної пам'яті, національних і

загальнолюдських цінностей, формує у здобувачів освіти моральні орієнтири, критичне мислення та відповідальне ставлення до суспільних процесів.

Вивчення проблеми розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії та її значущість дозволяють окреслити низку суперечностей між:

– вимогами державних нормативно-правових документів щодо гуманізації освіти, утвердження морально-етичних і демократичних цінностей у професійній підготовці майбутніх учителів історії та фрагментарним урахуванням морально-етичного компонента в освітньому процесі закладів вищої освіти;

– соціальним запитом на учителя історії як носія моральних цінностей, національної пам'яті та громадянської відповідальності та недостатнім рівнем розвитку морально-етичної культури значної частини студентів історичних спеціальностей;

– потенціалом історичної освіти як потужного засобу морально-етичного виховання молоді та недостатнім використанням цього потенціалу у професійній підготовці майбутніх учителів історії;

– необхідністю створення цілісного морально-етично насиченого освітнього середовища закладу вищої освіти та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії;

– зростаючою роллю вчителя історії в умовах сучасних соціокультурних і воєнних викликів та недостатньою готовністю майбутніх педагогів до морально відповідальної професійної діяльності.

Проблема розвитку морально-етичної культури особистості має складний і багатовимірний характер та перебуває у полі зору наукових інтересів вчених різних наукових галузей філософії, педагогіки, психології й теорії професійної освіти. Філософсько-етичні засади моральності, духовності та ціннісних орієнтацій особистості обґрунтовано у працях Т. Аболіної, В. Андрущенка, І. Бичка, О. Горбаня, А. Данилюка, О. Корнієнка, Н. Міщенко, В. Постового та ін., у яких моральна культура осмислюється як соціокультурний феномен, що визначає світоглядні орієнтири особистості та виступає необхідною умовою суспільного поступу. Психолого-педагогічні аспекти морального виховання, розвитку ціннісної сфери особистості та становлення моральної свідомості ґрунтовно розкрито у науковому доробку І. Беха, О. Дубасенюк, Л. Москальової, Н. Ничкало, В. Петляєвої, С. Салко, В. Стояцької, Л. Хоружої та ін. Науковці акцентують увагу на пріоритетності гуманістичної парадигми освіти, необхідності утвердження моральних і духовних цінностей та значенні особистісно орієнтованого підходу у вихованні молоді. Теоретичні засади педагогічної етики, професійної моралі висвітлено у працях Г. Васяновича, В. Волошиної, В. Гриньової, В. Донцова, І. Пальшкової, В. Радула, Л. Хомичта та ін. Дослідники одностайні у твердженні, що ефективна педагогічна діяльність неможлива без сформованої системи морально-етичних цінностей, здатності до відповідального вибору та професійної рефлексії. Вагомий внесок у розроблення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів, розвитку їхньої професійно-педагогічної та морально-етичної культури в освітньому середовищі закладу вищої освіти здійснили Т. Бабенко, М. Бойченко, С. Вітвицька, М. Дубінки, Л. Зеленської, І. Іванюк, В. Каленський, О. Княжева, Р. Ляшенка,

Н. Ничкало, Т. Федірчик, О. Цюняк І. Чистякової та ін. У зазначених роботах морально-етична культура розглядається як інтегративна характеристика професійної компетентності вчителя, що формується під впливом освітнього середовища, інноваційних технологій навчання. Окремі аспекти розвитку морально-етичних, громадянських і національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів історії висвітлено у дослідженнях К. Баханова, В. Корольова, С. Скакун, В. Снагощенка, Г. Стояцької та ін. Науковці підкреслюють визначальну роль історичної освіти у формуванні моральної відповідальності, громадянської позиції та національної ідентичності педагога.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 4 від 26 вересня 2022 р.).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів.

Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій висвітлено авторські ідеї, теоретичні положення та практичні розробки, що дали змогу розв'язати поставлені дослідницькі завдання. Основні наукові положення, узагальнення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації, сформульовано здобувачкою особисто. Використані в роботі наукові положення, ідеї та підходи інших авторів мають належні посилання й застосовані для теоретичного обґрунтування авторської позиції.

Достовірність результатів дослідження забезпечується належним рівнем теоретико-методологічного обґрунтування основних положень дисертації, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, відповідній меті, завданням, об'єкту та предмету дослідження, а також поєднанням теоретичного аналізу з педагогічним експериментом. Достовірність одержаних результатів підтверджується використанням критеріїв, показників і рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії, що дали змогу здійснити якісну та кількісну оцінку результативності експериментальної роботи. Для опрацювання результатів педагогічного експерименту використано методи математичної статистики, що забезпечило об'єктивність аналізу та підтвердження ефективності обґрунтованих педагогічних умов.

Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру. Вперше цілісно досліджено й розв'язано проблему розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; розкрито аксіологічно-мотиваційну, когнітивну, особистісно-діяльнісну, та рефлексивно-оцінювальну складові зазначеної культури; визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний та рефлексивно-оцінювальний), із відповідними показниками рівнів сформованості морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективного розвитку морально-етичної культури

майбутніх учителів історії, а саме: створення сприятливого соціокультурного середовища закладу вищої освіти у процесі розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії, застосування інноваційних технологій з метою залучення майбутніх учителів історії до активного процесу розвитку морально-етичної культури, науково-дослідницька та позааудиторна діяльність як інтегративні чинники розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії; уточнено поняття «культура», «професійна культура», «професійно-педагогічна культура», «морально-етична культура», «морально-етична культура майбутнього вчителя історії», «освітнє середовище закладу вищої освіти»; удосконалено форми, методи, засоби та технології розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії; набуло подальшого розвитку теоретичне обґрунтування ролі освітнього середовища закладу вищої освіти як провідного чинника розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії у контексті гуманізації, демократизації та євроінтеграційних процесів у сучасній освіті.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні змістових, організаційно-педагогічних і процесуально-дієвих засобів розвитку морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Матеріали дисертації можуть застосовувати для розширення та оновлення змісту навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Педагогіка (з навчальною практикою)», «Педагогіка та інклюзивна освіта», «Історія педагогіки», «Теорія та методика навчання історії», «Методика викладання історії», «Методика викладання громадянської освіти», «Шкільний курс "Громадянська освіта" та методика його навчання», «Історія української культури», «Етнологія», «Загальна етнографія» та ін.

Отримані результати можуть бути використані під час організації педагогічної практики студентів, підготовки методичних матеріалів, тренінгових занять, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і викладачів закладів вищої освіти. Крім того, зазначені напрацювання можуть бути інтегровані в систему післядипломної педагогічної освіти з метою розвитку морально-етичної культури учителів історії та громадянської освіти.

Результати дисертаційної роботи впроваджено в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 13-н від 17.02.2026 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/15 від 18.02.2026 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-15/452 від 04.03. 2026 р.).

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві. У статті яка індексуються в наукометричних базах: «Aproximaciones a la capacidad de autodesarrollo informative del futuro professor: Una mirada politica del fenomeno» (співавтори: V. Kozlenko, R. Liashenko, V. Prysyzhnyi, N. Polishchuk, іспанською) автором обґрунтовано педагогічні засади та морально-етичні орієнтири професійного становлення вчителя (авторський внесок 25 %).

Основні положення і результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

– міжнародних – «Міжнародний форум: проблеми та наукові рішення» (Мельбурн, 2023);

– всеукраїнських – «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (Тернопіль, 2024 р.), «Сучасні проблеми української освіти» (Івано-Франківськ, 2024 року), «Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика» (Вінниця, 2024 р.), «Європейської асоціації освітнього права і політики (ELA). Європейський вимір освіти в Україні майбутнього» (Київ, 2025 р.), «Інклюзивна та спеціальна освіта і психолого-педагогічний супровід, соціальна підтримка, інноваційні практики» (Кропивницький, 2026 р.).

Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу та додатків.

Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладання матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто.

Дотримання в роботі принципів академічної доброчесності. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Основні результати дисертації розкрито у 5 наукових працях, (4 – одноосібні), з них: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у науковому виданні, що входить до бази Web of Science. У 6 працях, додатково відображені наукові результати дисертації, з них: 6 тез – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Список публікацій здобувача за темою дисертації
**Статті в наукових фахових виданнях України,
що висвітлюють основні результати дослідження**

1. Неборак К. О. Морально-етична культура майбутнього вчителя історії в умовах використання інноваційних методів навчання. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2022. Вип. 207. С. 87–91. DOI : 10.36550/2415-7988-2025-1-221-245-248

2. Неборак К. О. Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2023. Вип. 92. Т. 1. С. 247–252. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-247-252>.

3. Неборак К. О. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології як каталізатор розвитку морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. Вип. 219. С. 450–454. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-450-454>

4. Неборак К. О. Розвиток морально-етичних компетентностей майбутнього вчителя історії у контексті європейських освітніх стандартів.

Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. Вип. 221. С. 245–248. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-221-245-248>

Статті у виданнях, що індексуються в міжнародних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

5. Kozlenko V., Liashenko R., Prysyzhnyi V., Polishchuk N, Neborak K. Aproximaciones a la capacidad de autodesarrollo informative del futuro professor: Una mirada politica del fenomeno. *Cuestiones Politicas*. 2023. Vol. 41. №78. Pp. 678–697. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.46> (Web of Science)

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

6. Неборак К. О. Роль учителя історії у формуванні морально-етичної культури. *Міжнародний форум: проблеми та наукові рішення: матеріали 11-ї Міжнародної науково-практичної конференції*. (Мельбурн, Австралія 6–8 квітня 2023 р.). Мельбурн, 2023. № 149. С. 114–119.

7. Неборак К. О. Інтеграція морально-етичних аспектів у процесі навчання майбутніх вчителів історії з використанням сучасних педагогічних підходів. *Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика: збірник праць конференції III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (Запоріжжя, 17 травня 2024 р.). Запоріжжя : БДПУ, 2024. С. 73–78.

8. Неборак К. О. Етичні аспекти використання інформаційних технологій в історичній освіті. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 10–11 жовтня 2024 р.). Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2024. С. 243-245.

9. Неборак К. О. Інноваційні методики в педагогічній освіті та їх вплив на формування морально-етичної культури майбутнього вчителя історії. *Сучасні проблеми української освіти» присвяченій пам'яті професора Василя Хруща: збірник праць до Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Івано-Франківськ, 23 жовтня 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С. 67–73.

10. Неборак К. О. Формування морально-етичних компетентностей майбутнього вчителя історії в контексті європейських освітніх цінностей. *Європейський вимір освіти в Україні майбутнього: збірник праць до конференції Європейської асоціації освітнього права і політики (ELA)* (Київ, 22 грудня 2025 р.). Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2026. С. 71–74.

11. Неборак К. О. Морально-етична культура педагога як основа використання інноваційних технологій в інклюзивній освіті. *Інклюзивна освіта: психолого-педагогічний супровід, соціальна підтримка, інноваційні практики: збірник праць до Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції* (Кропивницький, 19 березня 2024 р.). Кропивницький : ФОП Піскова М. А., 2026. С. 85–88.

Публікації Неборак К.О. відповідають усталеним вимогам, достатньо повно відображають суть та результати виконаного дослідження.

Рекомендації дисертації до захисту з урахуванням наукової зрілості пошукувача.

Дисертація Неборак Катерини Олександрівни «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» за науковим рівнем, практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», п. 28 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами).

З урахуванням цього кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка рекомендує завершене самостійне дослідження Неборак Катерини Олександрівни «Розвиток морально-етичної культури майбутніх учителів історії в освітньому середовищі закладу вищої освіти» до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

За затвердження висновку проголосували: «за» – 7; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуючий на засіданні:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Наталія САВЧЕНКО

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Тетяна БАБЕНКО

«14» квітня 2026 р.

